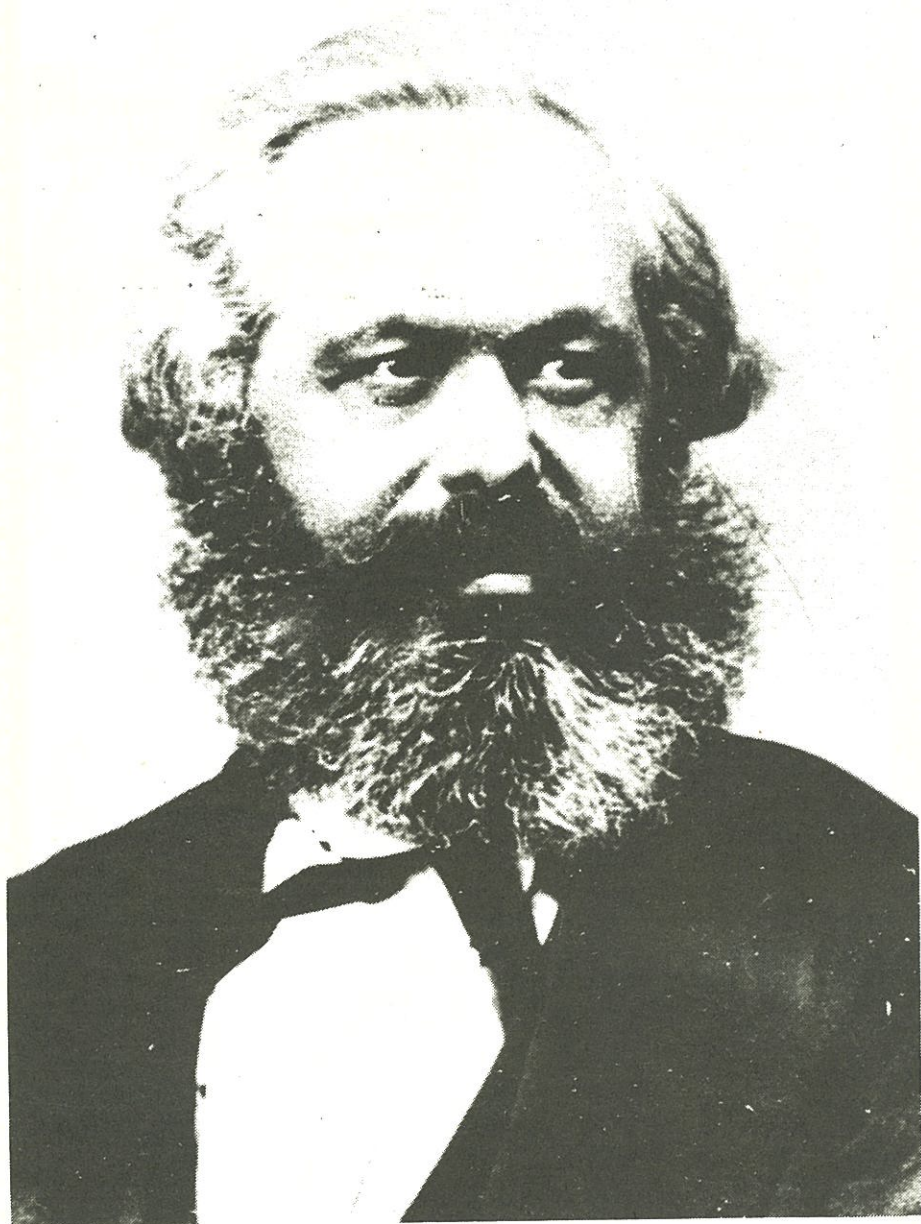

Socialisme en vrijheid

WAT HEET «DEMOKRATISCH SOCIALISME»?

Velen van onze Westerse socialisten, meer bepaald in België, houden eraan te beklemtonen dat ze echt socialisten, en niet enkel sociaaldemocraten zijn. Men mag aannemen dat ze daarmee bedoelen voorstanders te zijn van een socialisering van de produktiemiddelen.

EEN man kan zich afvragen waarom ze zich in dit geval niet rechtuit kommunisten noemen, want meer dan die socialisering van de produktiemiddelen en de handhaving ervan hebben de kommunisten, meer bepaald in Oost-Europa, tot nog toe niet op het oog. Maar neen: bedoelde Westerse socialisten staan doorgaans eveneens huiverig t.o.v. het reëel bestaande socialisme in Oost-Europa, want naar hun zeggen zijn ze voorstanders van een 'demokratisch socialisme' (let op de fijnzinnige nuance: geen 'sociaaldemocratie', maar 'demokratisch socialisme'), en dat vinden ze in

Oost-Europa niet terug, spijs en enkele (in hun ogen) hoopgevende en overigens nogal uiteenlopende hervormingen in de Sovjetunie, in Polen en in Hongarije. Volgens hen ontbreekt er iets wat ze als uiterst belangrijk beschouwen: de 'vrijheid'! Maar socialisme en vrijheid, gaat dat eigenlijk samen?

Het lijkt me kenmerkend voor het peil van het politieke denken, of veeleer voor de politieke gedachteeloosheid van onze tijd, dat het stellen van die vraag onmiddellijk begrepen wordt als een betwisting van de idee van het socialisme in naam van de vrijheid. Maar ik bedoel met het stellen van die vraag

net het tegenovergestelde, nl. een betwisting van het vrijheidsideaal uit naam van het socialisme. Volgens mij moet men, als men socialist wil zijn, afstand doen van een idealisering van de vrijheid; en moet men ophouden zich als socialist te willen voorstellen als men blijft vasthouden aan het ideaal van de vrijheid. Want ook reeds democratie komt in essentie neer op het inzicht in een noodzakelijke beperking van de individuele vrijheid, en socialisme is niets of het is een stap naar de voltooiing van de democratie. We danken de democratie in Europa (voorzover ze tot nog toe bestaat) aan de Franse revolutie van

1789 die sommigen dit j den te herdenken. (He Die democratische revoc de op de ideeën van M en Rousseau. Over de Montesquieu (in zijn l'esprit des lois', van 17 waar dat in een demokra lijkt te doen wat het w politieke vrijheid besta maal niet in te doen wat een staat, d.w.z. in een pij waar er wetten zijn, heid enkel erin bestaat doen wat men moet wil gedwongen te worden men niet mag willen.) Montesquieu was voor een maatschappij waa zijn; 'democratie' bete. taalgebruik zoveel als En Rousseau zei over de zijn werk 'Du contrat 1762): «Wat de mens v het sociaal contract is zi ke vrijheid en zijn onbe op al wat hem verleidt kan bemachtigen; wat ervan wint is zijn burghheid en de eigendom v bezit. Om zich niet t m.b.t. deze compensati goed onderscheiden natuurlijke vrijheid die re beperking kent dan gens van het individu, e lijke vrijheid die beperk de algemene wil». (Le seau was één en al voor een 'sociaal contract', e heb moeten vertalen m ke vrijheid' staat er ir 'liberté civile'.) Men zal geven, al dan niet met den, dat die uitspraken vaders van de moderne beter stroken met de het heden reëel besta lisme dan met de vrijl van onze zogeheten 'de socialisten' of van de jo de voorbije weken ve socialistische staat de keren en hun toevlucht een kapitalistisch land ralisme hoogtij viert.

VOOR het socialisr of 'ook maar' de aanvaarden, heet nu anders dan begrijpen — voornamelijk de vri meer, zonder enige na — niet het hoogste id samenleving kan en r socialisme, en voor bestaande socialisme dringend bestendig onderworpen worder betekent steeds op de zelfkritiek, want t.o.v standers is ook de dog kritisch. Die zelfkritiek alisme wordt tegenw in de Sovjetunie op bedreven, terwijl b.v. althans wat naar bui komt als 'de' DDR — v overtrokken, hoewel

1789 die sommigen dit jaar beweerden te herdenken. (Her-denken!) Die democratische revolutie steunde op de ideeën van Montesquieu en Rousseau. Over de vrijheid zei Montesquieu (in zijn werk 'De l'esprit des lois', van 1748): «Het is waar dat in een democratie het volk lijkt te doen wat het wil: maar de politieke vrijheid bestaat er helemaal niet in te doen wat men wil. In een staat, d.w.z. in een maatschappij waar er wetten zijn, kan de vrijheid enkel erin bestaan te kunnen doen wat men moet willen, en niet gedwongen te worden te doen wat men niet mag willen». (Let wel, Montesquieu was voorstander van een maatschappij waar er wetten zijn; 'democratie' betekent in zijn taalgebruik zoveel als 'anarchie'.) En Rousseau zei over de vrijheid (in zijn werk 'Du contrat social' van 1762): «Wat de mens verliest door het sociaal contract is zijn natuurlijke vrijheid en zijn onbeperkt recht op al wat hem verleidt en al wat hij kan bemachtigen; wat hij in plaats ervan wint is zijn burgerlijke vrijheid en de eigendom van al wat hij bezit. Om zich niet te vergissen m.b.t. deze compensaties moet men goed onderscheiden tussen de natuurlijke vrijheid die geen andere beperking kent dan de vermogens van het individu, en de burgerlijke vrijheid die beperkt wordt door de algemene wil». (Let wel, Rousseau was één en al voorstander van een 'sociaal contract', en voor wat ik heb moeten vertalen met 'burgerlijke vrijheid' staat er in het Frans: 'liberté civile'.) Men zal moeten toegeven, al dan niet met hoofdschudden, dat die uitspraken van de peetvaders van de moderne democratie beter stroken met de realiteit van het heden reëel bestaande socialisme dan met de vrijheidsidealen van onze zogeheten 'democratische socialisten' of van de jongelui die in de voorbije weken verkozen hun socialistische staat de rug toe te keren en hun toevlucht te zoeken in een kapitalistisch land waar het liberalisme hoogtij viert.

Voor het socialisme opkomen, of 'ook maar' de democratie aanvaarden, heet nu eens niets anders dan begrijpen dat 'vrijheid' — voornamelijk de vrijheid zonder meer, zonder enige nadere bepaling — niet het hoogste ideaal van een samenleving kan en mag zijn. Het socialisme, en vooral elk reëel bestaande socialisme, moet hoogdringend bestendig aan kritiek onderworpen worden; en kritiek betekent steeds op de eerste plaats zelfkritiek, want t.o.v. zijn tegenstanders is ook de dogmaticus heel kritisch. Die zelfkritiek van het socialisme wordt tegenwoordig vooral in de Sovjetunie op grote schaal bedreven, terwijl b.v. de DDR — of althans wat naar buiten toe overkomt als 'de' DDR — vooral een iets overtrokken, hoewel niet onge-

grond zelfbewustzijn ten toon spreidt. Maar zij die zich kritisch wensen uit te spreken over het socialisme in de landen van het reëel bestaande socialisme zullen uiteindelijk eens moeten leren te onderscheiden tussen een kritiek op de tekortkomingen van de inspanningen die in die landen worden gedaan en een kritiek op het socia-

actief, waaronder ook een 'Liberaal-democratische partij'. Maar welke zin heeft het bestaan van zo'n liberale partij in een staat die grondwettelijk vastgelegd is op de uitsluiting van private eigendom in de produktiemiddelen? Zou een systeem van 'democratisch socialisme' die bepaling uit zijn grondwet moeten schrappen en de mogelijkheid

DDR burgers zoeken toevlucht in Westduitse ambassade in Praag (3 okt. '89).

lisme die in feite neerkomt op een afwijzing van het socialisme. Wie elke beperking van de vrijheid van het individu afkeurt (van zijn 'natuurlijke vrijheid', volgens Rousseau), moet beseffen dat hij een tegenstander van het socialisme is, want socialisme betekent nu eens een beperking van die vrijheid van het individu terwille van het belang van allen, uiteindelijk van de mensheid in haar geheel en haar kansen om te overleven.

Laten we twee concrete voorbeelden beschouwen. Velen menen dat er geen democratie mogelijk is zonder een meerpartijenstelsel, spijs het feit dat de recente verkiezingen voor het Congres van Volksafgevaardigden in de Sovjetunie hebben bewezen dat de nodige vrijheid van keuze ook binnen een éénpartijstelsel kan gewaarborgd worden. In de DDR zijn er reeds sinds haar oprichting niet minder dan vijf partijen

scheppen om naargelang de verkiezingsuitslagen die private eigendom afwisselend af te schaffen en her in te voeren, zoals dat b.v. in Engeland bijna gebruikelijk is geworden en zoals het zich recent ook in Frankrijk heeft toegedragen? Wie dat zou wensen, uit naam van de vrijheid, moet beseffen dat hij in feite een tegenstander is van een socialistische staat; want een staat die het socialisme niet in zijn grondwet inschrijft is uiteraard geen socialistische staat.

Een tweede voorbeeld. Velen die kritisch staan t.o.v. het reëel bestaande socialisme in Oost-europa en die willen opkomen voor een 'democratisch socialisme' menen dat zo'n democratisch socialisme zou moeten stoeien op een zelfbeheer van de bedrijven dat één en al in de handen van de arbeiders van elk bedrijf zou moeten liggen. Men bedenkt geen ogenblik dat zo'n

systeem van zelfbeheer, hoe meer vrij beslissingsrecht in de handen van de producenten van elk bedrijf wordt gelegd, hoe meer gelijkens zal vertonen met het kapitalistisch systeem, zelfs indien de maatschappelijke eigendom in het bedrijf in principe of in theorie zou gehandhaafd worden. (Eigendom is niets anders dan een beschikkingsrecht.) Bovendien: de bedrijven moeten produkten en diensten voortbrengen die beantwoorden aan de behoeften van de consumenten; zijn het dan niet zij, de consumenten, die het op de eerste plaats voor het zeggen moeten hebben, en niet enkel de arbeiders die betrokken zijn bij het werk van een enkelvoudig bedrijf? De producenten kunnen niet meer vrijheid van beslissing opeisen dan ze nodig hebben om hun opdracht, in functie van de behoeften van de consumenten, behoorlijk te kunnen vervullen (volgens Montesquieu: «kunnen doen wat men moet willen»).

Om te besluiten: zelfs mensen die zichzelf heel naïef als socialisten beschouwen dwepen met de 'vrijheid' als hun meeste verheven ideaal. Doordat ik van mijn kant de 'vrijheid' niet als het hoogste van alle idealen beschouw ben ik nog geen tegenstander van de vrijheid, zomin als ik een tegenstander van de olifanten ben wanneer ik het elephantisme niet hoger plaats dan het humanisme. Maar hoe men voor de rest het idee van vrijheid ook zou willen invullen, waarvoor anders zouden we vrij willen zijn tenzij om vrij te kunnen beslissen? Een beslissing nemen heet echter steeds, m.b.t. tot hetgeen waarover zo'n beslissing draagt, aan onze vrijheid een einde stellen. Als we zo weinig belang zouden hechten aan onze beslissingen dat we wensen ze op elk ogenblik te kunnen herroepen, waarom zouden we dan eigenlijk nog vrij willen zijn?

Als talloze mensen op onze planeet nog steeds niet de vrijheid bezitten om ook maar enige beslissing te nemen, of ook maar om een te nemen beslissing te overwegen, dan ligt dat voornamelijk aan hun materiële noodtoestand. Om hen enige vrijheid te geven moet er op de eerste plaats iets gedaan worden om aan die materiële noodtoestand te verhelpen. Meteen blijkt dit dan belangrijker te zijn dan het 'ideaal van de vrijheid'. Maar dit ook niet enkel omdat elke vrijheid de overwinning van materiële nood tot voorwaarde heeft, maar ook omdat de humaniteit ons in ieder geval verplicht om op te komen voor de materiële noden van anderen, zelfs onafhankelijk van het feit dat enkel op die manier hun vrijheid kan bevorderd worden. Ik dacht dat dit tot de basisbeschouwingen van elk socialistisch denken behoort.

Rudolf Boehm